

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

## **Bredaryds kyrkogård**

*Bredaryds socken i Värnamo kommun  
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson  
Grafisk design: Anna Stålhammar  
Tryckning och distribution: Robin Gullbrandsson

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping  
Tel: 036-30 18 00  
E-post: [info@jkpglm.se](mailto:info@jkpglm.se)  
[www.jkpglm.se](http://www.jkpglm.se)

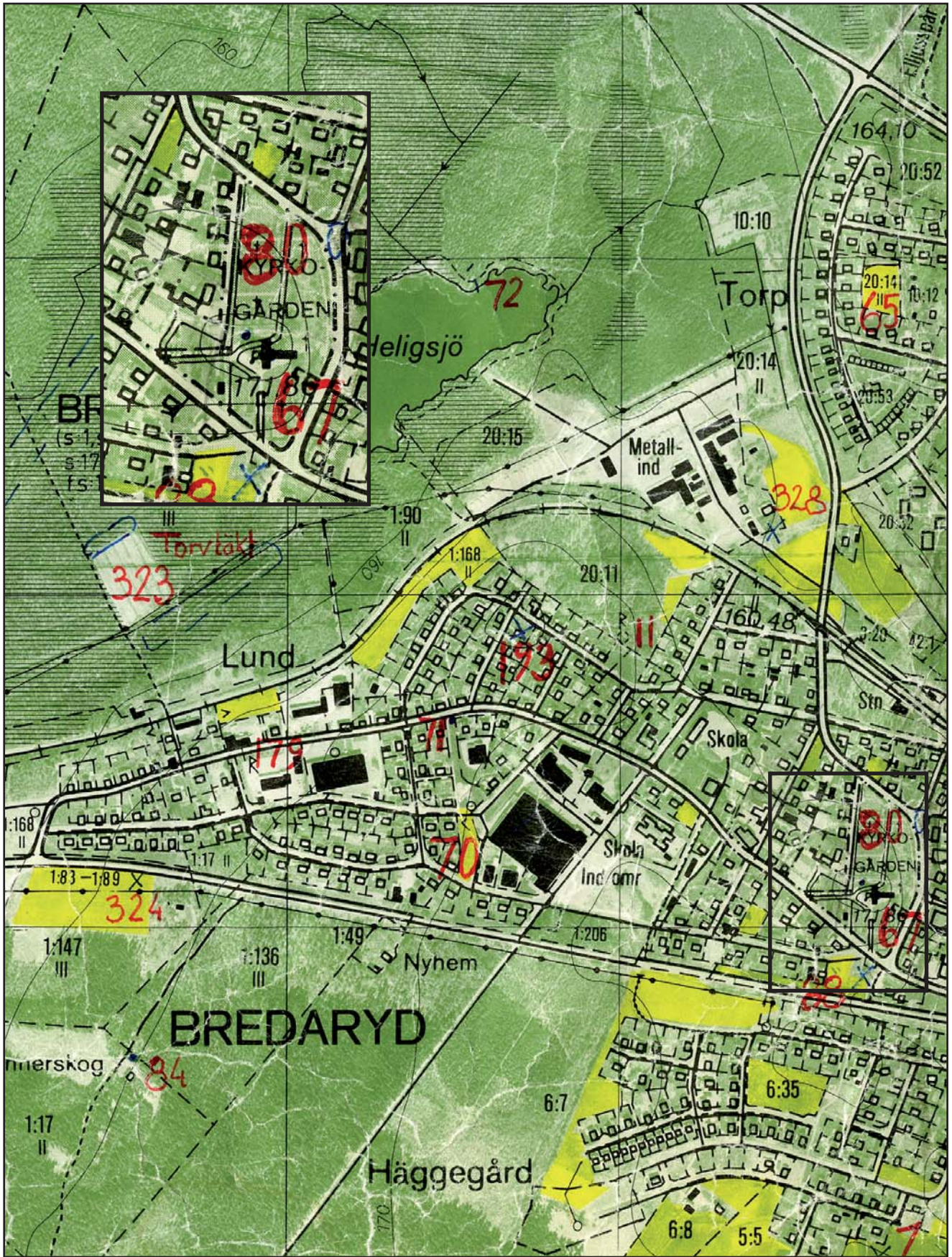
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

## Innehåll

Inledning . . . . .	5
Bakgrund . . . . .	5
Syfte . . . . .	5
Inventeringens uppläggning . . . . .	5
Allmän kyrkogårdshistorik . . . . .	7
Sammanfattande beskrivning . . . . .	9
Bredaryds kyrkogård. . . . .	10
Kyrka och kyrkomiljö . . . . .	10
Kyrkogårdens historik . . . . .	10
Händelsehistorik . . . . .	12
Beskrivning av kyrkogården idag . . . . .	13
Allmän karaktär . . . . .	13
Omgärdning . . . . .	13
Ingångar . . . . .	13
Vegetation . . . . .	14
Gångsystem. . . . .	14
Gravvårdstyper . . . . .	14
Bårhus. . . . .	15
Beskrivning av enskilda kvarter. . . . .	16
Avdelning A . . . . .	16
Allmän karaktär . . . . .	16
Gravvårdstyper . . . . .	17
Kulturhistorisk bedömning och karaktär . . . . .	18
Avdelning B . . . . .	19
Allmän karaktär . . . . .	19
Gravvårdstyper . . . . .	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär . . . . .	20
Avdelning C . . . . .	21
Allmän karaktär . . . . .	21
Gravvårdstyper . . . . .	21
Kulturhistorisk bedömning och karaktär . . . . .	21
Avdelning D och E. . . . .	22
Allmän karaktär . . . . .	22
Gravvårdstyper . . . . .	22
Kulturhistorisk bedömning och karaktär . . . . .	23
Avdelning F och minneslund . . . . .	23
Allmän karaktär . . . . .	23
Gravvårdstyper . . . . .	23
Kulturhistorisk bedömning och karaktär . . . . .	23
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet . . . . .	24
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården . . . . .	25
Referenser. . . . .	26
Arkiv. . . . .	26
Tryckta källor . . . . .	26
Tekniska och administrativa uppgifter . . . . .	26





Utdrag ur ekonomiska kartans blad Bredaryd 5D 8e 1988.



## Inledning

### Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

### Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

### Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

## Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

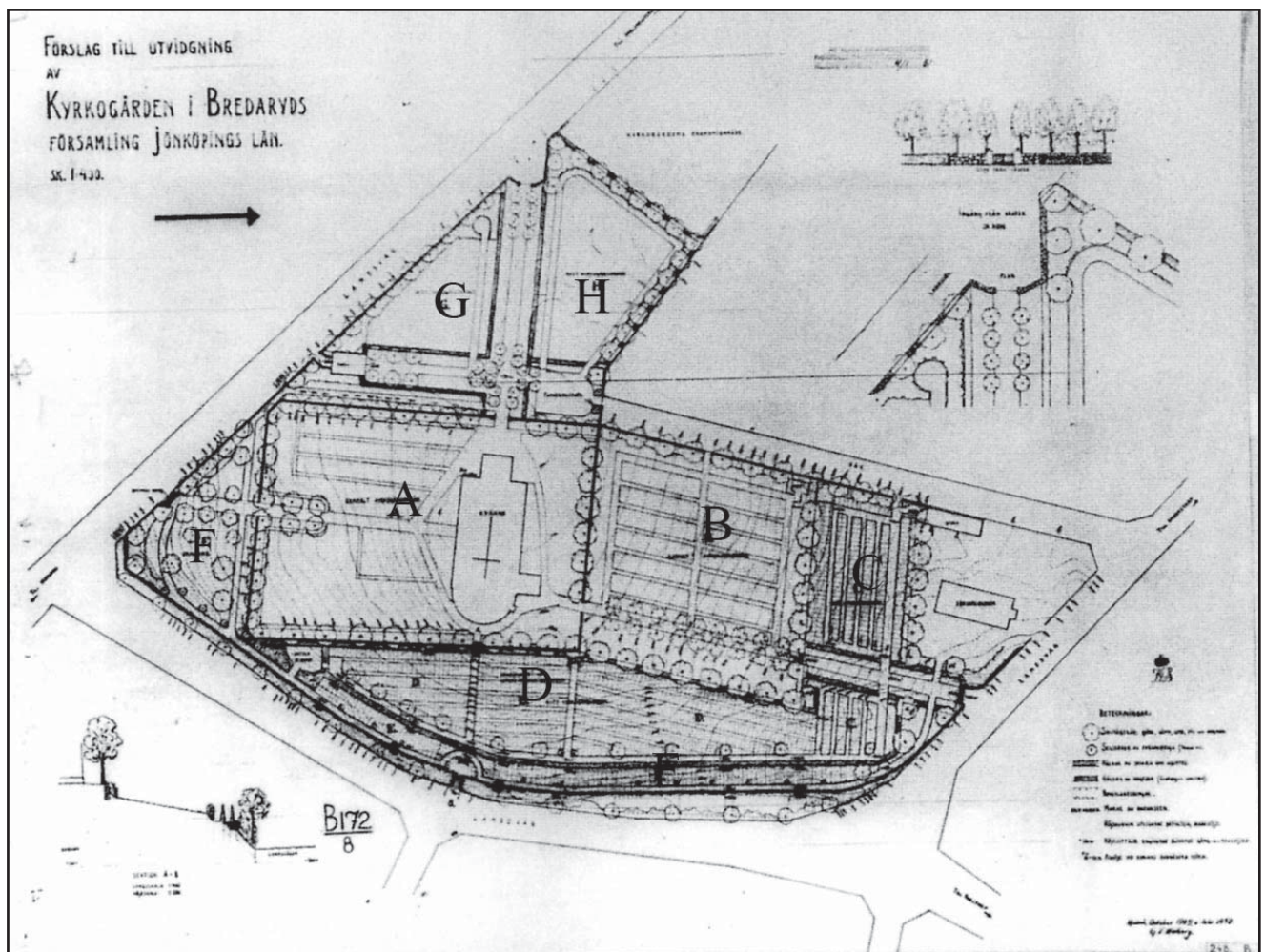
Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.



## Sammanfattande beskrivning

Bredaryds kyrkogård har medeltida ursprung. Den gamla delen med kyrkan intar en plåtå omgärdad av stödmurar och trädkrans. Gravvårdsbeståndet är huvudsakligen från 1800-talets andra hälft och 1900-talets första med en stor variation i typer, bl.a. många gjutjärnsvårdar. Unikt är gjutjärnsmonumentet på von Mentzerska släktgraven. Nya gravområden har tillkommit längs alla sidor av kyrkogården under 1900-talet. 1919 anlades en ny kyrkogård vid norra sidan och 1957-1969 tillkom övriga kvarter i enlighet med ett förslag av kyrkogårdsarkitekt G V Walberg. Ett bårhus i historiserande stil är uppfört 1960.



Kyrkogårdsarkitekt G V Walbergs förslag till kyrkogårdsutvidgning från 1950. Gamla kyrkogården, avdelning A, utgör rektangeln kring kyrkan. Till höger därom är utvidgningen från 1919, avdelning B. ATA.



Infarten i väster med grindstolpar och murar från 1961.

## Bredaryds kyrkogård

### Kyrka och kyrkomiljö

Bredaryds socken är belägen på sydvästra änden av småländska höglandet. Socknens norra och västra delar är höglänt sjö- och skogsbygd medan den östra delen upptogs av mossmarker. Samhället Bredaryd är beläget i den mer uppodlade södra delen. Det är även där större delen av de kända fornlämningarna finns, huvudsakligen järnåldersgravfält. Bygden fick troligen sin fasta befolkning under järnåldern vilket sockennamnets ändelse på –ryd (röjning) indikerar. Det förekommer i skrift första gången 1306. Ur kyrkligt hänseende var socknen tidigare annex till Forsheda, men har genom senare tiders pastoratsomläggningar kommit att bilda pastorat med Kulltorp. Flera säterier har funnits i socknens västra del. Störst och äldst var Eskilstorp som styckades på 1800-talet, bland ägarna finns bl.a. släkten Stierna. Anneberg bildades 1684 och har innehaft av bl.a. släkterna Kyhle, Lillieberg och von Mentzer. Håkentorp ägdes under 1800-talet av släkten Kuylenstierna. I övrigt har socknen varit en utpräglad småbrukarbygd. 1882 fick kyrkbyn en station vid järnvägen Halmstad-Nässjö och byn växte snabbt till ett stationssamhälle med många småindustrier. En mekanisk verkstad hade grundats redan 1871 av August Lundell och blev sedermera Bredaryds mekaniska verkstad AB.

Kyrka och kyrkogård omges idag helt av efterkrigstida bebyggelse, framför allt villor. Läget på den östra änden av en åsrygg är dock framträdande. Söder om åsen passerar den gamla länken mellan Nissa- och Lagastigarna, idag väg 153 mellan Smålandsstenar och Värnamo. Ett stycke öster om kyrkplatsen ansluter vägen från Kulltorp och Anderstorp i norr. Nordväst om kyrkogården finns en asfalterad parkering med församlingshem i norr, till sistnämnda löper från den gamla landsvägssträckningen i söder en allé av hamlade lindar. Församlingshemmet är en vinklad länga i ett plan från 1967 med vitt fasadtegel och tegeltäckt sadeltak. Den nyklassicistiska salkyrkan är uppförd 1863 på platsen för en medeltida föregångare. Koret är rundat och tornet bär en karaktäristisk lanternin. Fasaderna är spritputsade och vitkalkade. Kyrkans sadeltak är skiffertäckt.

### Kyrkogårdens historik

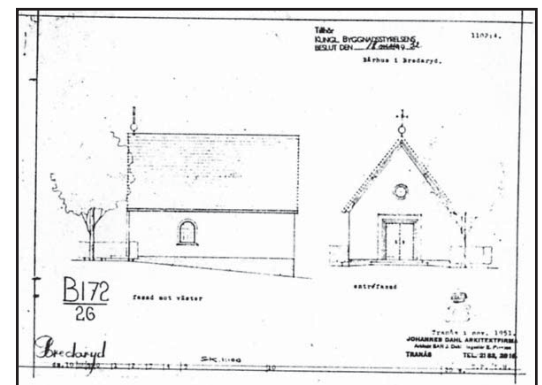
Kyrkogården torde ha medeltida ursprung och vara samtida med den äldsta kyrkan på platsen. Dess utsträckning inskränkte sig sannolikt då till det krönläge där kyrkan står. Senast 1812 hade kyrkogården utvidgats åt söder och omgärdats med en stenmur. Troligen är det till stor del den ännu befintliga. I och med detta fick det som idag benämns avdelning A sin nuvarande utsträckning. Troligen blev kyrkogården dock i samband med kyrkans uppförande på 1860-talet



Flygfotografi från 1950. En del av gravarna på gamla och nya kyrkogården (A och B) har grusbädd. JLM.

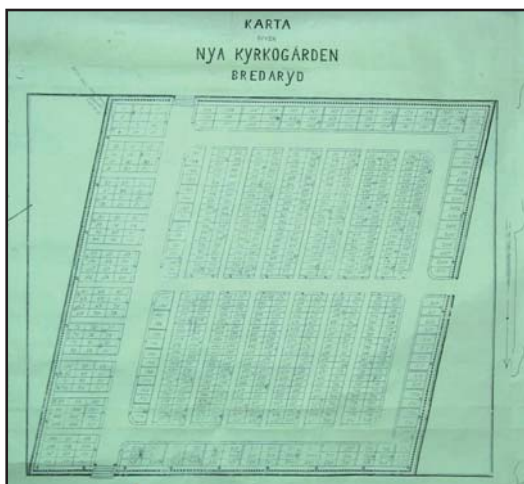
något justerad i form så den fick räta vinklar. En trädkrans av lönn torde planterats vid samma tid. Kyrkogårdens södra sida kom att ordnas med raka grusgångar mellan gravraderna. Flera av gravarna var grustäckta, vilket ännu kan ses på ett flygfotografi från 1950. 1919 anlades en ny kyrkogård vid den gamlas norra sida. Även på denna var det brukligt med grusgravar. I stor utsträckning tycks gravsättningarna ha skett kronologiskt, på linje.

1950 utarbetades av kyrkogårdsarkitekt G V Walberg, Malmö, ett förslag till en omfattande kyrkogårdsutvidgning. Denna skulle helt komma att omsluta den gamla kyrkogården och avsågs att utföras i etapper. 1957 invigdes den första delen, avdelning C, norr om 1919 års kyrkogård. Dess norra sida kom att gränsa till församlingshemmet från 1928, idag rivet och dess tomt sammanlänkad med kyrkogården. Walberg hade utarbetat detaljerade riktlinjer för avdelningens ordnande, vilket även infattade utformning av gravvårdarna på dess olika delar. Arkitekten ritade själv förslag på gravvårdstyper. Gravarna lades till skillnad från på gamla kyrkogården helt i gräsmatta. Häckar planterades i rumsskapande syfte. Alla vårdar skulle huggas i ljusa stenarter utan råa, grovhuggna eller polerade ytor. Ritning på gravvård från enskild skulle först godkännas av kyrkogårdsnämnden. I övrigt avsattes slutningen längs kyrkogårdens östra sida samt mark i söder och väster för nya gravkvarter. 1960 färdigställdes ett bårhus efter ritningar av arkitekt Johannes Dahl, Tranås. 1961 fullföljdes arbetet med en mur runt kyrkogårdens nya utsträckning med nya entréer i söder, väster och norr. Arbetet leddes av Bertil Carlsson, Åsunden. Avdelningarna G och H väster om gamla kyrkogården fick dock ej nyttjas som gravplatser för att de låg för nära bebyggelse. Mellan dessa anlades en allé av pyramidalmar fram till kyrkan. Denna kom även att kantas av lyktstolpar. I anslut-



Bårhusritning av arkitekt Johannes Dahl från 1951.





Ritning till ny kyrkogård från 1919. Bredaryds församlings arkiv.

ning till dessa ordnades två parkeringsytor, en större vid infarten och en mindre vid kyrkan. 1969 ordnades de nya gravområdena i öster och söder efter ritningar av stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. I stora drag följdes Walbergs ursprungliga förslag, men av en tänkt trappa från landsvägen i öster blev det dock inget. Södra avdelningen blev urngravsområde, dock med en annan utformning än de friliggande gravar Walberg förespråkade. Under 1900-talets andra hälft har gruset helt borttagits från gångar och gravar inom kvarteren på A och B. 1995 djupgrävdes ytan norr om kyrkan på gamla kyrkogården och kunde tagas i anspråk för kistbegravningar. 2004 utökades förråd och parkering vid församlingshemmet efter förslag av Kenth Henriksson, LMK. 2007 uppsattes av arbetsmiljöskäl ett staket ovanpå gamla kyrkogårdens stödmurar.

## Händelsehistorik

Medeltid

Kyrkogården anläggs.

1800-tal

Kyrkogårdens gamla del får sin nuvarande utformning med stödmur, trädkrans och grusgångar.

1919

Ny kyrkogård i norr. (Bredaryds pastoratsarkiv)

1957

Fortsatt utvidgning åt norr. Utstakning av nya gravområden i öster, söder och väster. Kyrkogårdsarkitekt G V Walberg, Malmö. (Bredaryds pastoratsarkiv JLM; JLST)

1960

Bårhus. Arkitekt Johannes Dahl, Tranås. (JLST)

1961

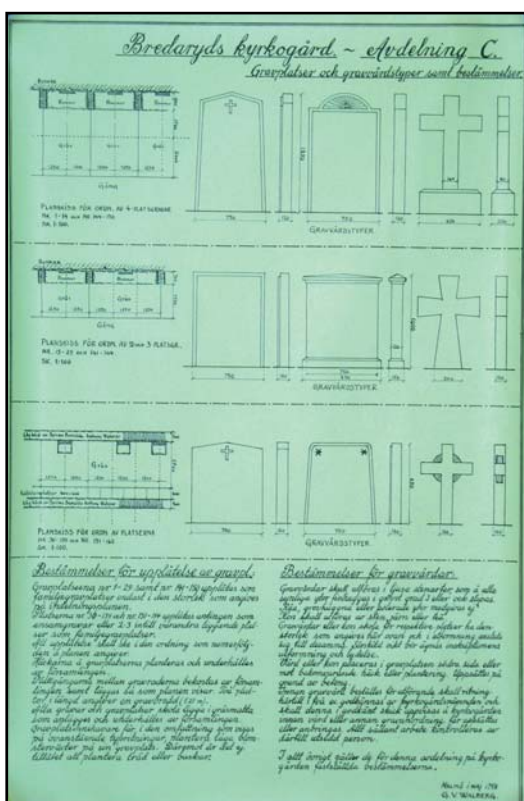
Stenmur anläggs kring kyrkogårdens nya utsträckning med nya entréer. Kyrkogårdsarkitekt G V Walberg, Malmö. Entreprenör Bertil Carlsson, Åsunden. (JLM)

1969

Ordande av nya områden i öster och söder. Stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. (Bredaryds pastoratsarkiv)

1995

Djupgrävning av norra delen av gamla kyrkogården för nya gravsättningar. (JLST)



Ritning till gravplatser och gravvårdstyper för kvarter C av G V Walberg från 1958. Bredaryds församlings arkiv.



2007

Staket sätts upp på stödmur kring gamla kyrkogården. (Muntlig uppgift, vaktmästare)

## Beskrivning av kyrkogården idag

### Allmän karaktär

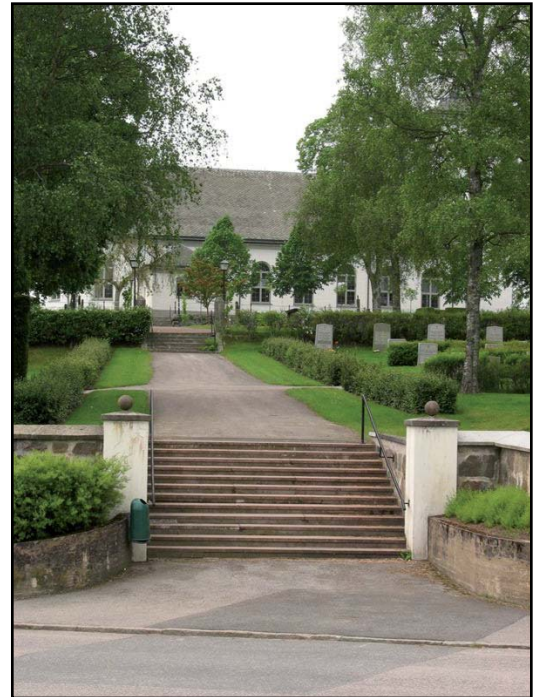
Den idag mycket utsträckt kyrkogården består av åtta avdelningar, A-H, alla plan- och karaktärsmissigt klart urskiljbara. Avdelning A är den gamla kyrkogården, vilken har ett platåformat krönläge med rektangulär plan, kring vilket övriga avdelningar grupperar sig. Vid dess norra sida ansluter B från 1919 på en något lägre platå med närmast kvadratisk plan. Både A och B är indelade i tre kvarter, I-III. C från 1957 sträcker sig längs B:s norra sida och ligger ytterligare något lägre, i norr ansluter det rivna församlingshemmets triangulära tomt. D från 1969 intar den sluttning som sträcker sig längs kyrkogårdens hela östra sida. E utgör en lägre liggande terrass på samma sida. F från 1969 ligger söder om gamla kyrkogården med triangulär form. G och H från 1961 väster om gamla kyrkogården har också triangulär form, men nyttjas ej som gravkvarter. De bildar istället infart till kyrkan med allé och en mindre parkeringsplats. I sydöstra hörnet av G står ett bårhus med en mindre häck- och trädkantad förplats.

### Omgärdning

Gamla kyrkogården omges av en ca 0,5 – 1,5 meter hög stödmur av kallmurade block och hållar av marksten, till viss del även äldre gravstenar, varav stycket av en enkel 1700-talsvård i granit kan iakttagas på det östra murkrönet. På stödmuren har 2007 uppsatts ett stålrörsräcke mellan gjutjärnstolpar av samma sekelskiftesmodell som de på Kulltorps och Gnosjö kyrkogårdar. Kring övriga kyrkogården löper en ca 1 – 1,5 meter hög och ca 0,5 meter bred mur från 1961 av fogad, grovt tuktad granit, avtäckt med kalkstenshällar.

### Ingångar

Gamla kyrkogården har tre ingångar. Huvudingången i väster är i linje med tornets portal och har smidd 1800-talspargrind mellan toppiga stolpar av tuktad granit. Samma stolpar kantar även den södra ingången, vilken är i linje med kyrkans mittport, och avdelning B:s norra ingång. De båda sistnämndas grindar är avhängda. Sannolikt är stolparna huggna 1919 i samband med anläggningen av B. Mellan A och B är en granittrappa med sentida svart stålrörsräcke, liksom mellan B och C. Två granittrappor från 1960-talet, med smidesräcken, leder från A ned till D, den norra i linje med kyrkans kor. De sex nya entréer som tillkom 1961 har kraftiga slät-



Norra kyrkogårdsentrén.



Gamla kyrkogårdsentrén i väster.



Södra kyrkogårdsentrén.



Gjutjärnsvårdar och högresta granitvårdar i kv. AIII.

putsade stolpar med gulbruten avfärgning. Avtäckningen utgörs av finhuggen kalksten och granit. Huvudinfarten i väster kröns av kors på kula i koppar. Kopparkors finns även på södra ingången till F, vilken liksom norra ingången har en granittrappa. På sistnämnda stolpar sitter krönande granitklot. Södra ingången har en stram pargrind i smide. De båda ingångarna till B och C från väster har sentida smidda pargrindar.

### Vegetation

Kring gamla kyrkogården växer en trädkrans som till största delen består av unga oxlar. I söder och norr finns dock rester av den gamla kransen i form av fem storväxta lönnar och en ask. En allé av oxlar kantar nedre hälften av gången upp till kyrkan. Norr om kyrkan är en nyplanterad rad av askar och ett gammalt sorgeträd i form av en hängask i det nordöstra hörnet. B kantas i öster av en häck och en rad av lönnar från tiden för anläggningen. I norr är en häck och rad med björkar. En nyplanterad rad med lind sträcker sig längs muren i väster. C skiljs från gamla församlingshemstomten i norr av en rad med björkar. Den tvärgående gången genom D i linje med koret kantas av en allé med hamlade ekar. E utgörs av en rad med cypresser, planterade på 1960-talet. Mellan D och E växer en rad björkar. F avskärmas åt söder av diverse buskage och är bl.a. beväxt med några björkar. Vegetationen är påtagligt tätare där än på övriga kyrkogården och ger en intim stämning. G och H kantas av hamlade lindar, inom G finns några friväxande ekar och björkar. Rönнар och idegranshäckar kantar platsen framför bårhuset. Kyrkogårdens redskapsställ och soptunnor är väl dolda bakom cypresshäckar.

### Gångsystem

Gångarna på A och B är belagda med grus och har en rätvinklig utläggning, utom i anslutning till kyrkan. En stor gång delar A:s södra del i två hälfter. Tidigare fanns grusgångar inom gravkvarteren, men dessa är idag igenlagda. Mellan västra ingången och tornporten är marken satt med gatsten. Gången från trappan mellan A och B bildar en rak axel norrut som binder samman A, B och C. Mellan B och D är en granittrappa med anslutande kalkstensgång. Inom C – F är gångarna asfalterade. Inom C rör det sig om två raka gånger som korsar varandra, i övriga områden följer de få gångarna terrängen. Inom gravkvarteren i D är rätvinkliga gånger belagda med små kvadratiska kalkstensplattor med klovyta.

### Gravårdstyper

Kyrkogården kan uppvisa gravkonst från 1800-talets mitt fram till idag. Iögonenfallande är de många exemplaren av gjutjärnsvårdar från 1800-talets andra hälft, framställda vid bygdens järnbruk, Häryd och Åminne. Dessa representerar den allra tidigaste industri-



ella framställningen av gravvårdar, vilket gjorde det möjligt för fler personer att ha råd med detta. Från förra sekelskiftet finns resliga gravvårdar, vanligtvis av polerad svart granit i form av obelisker eller bautastenar, sin tids statusmarkörer efter döden. Med bestämmelserna om maximihöjd på vårdar under mellankrigstiden fick dessa en annan form, låg och rektangulär. Ofta gavs de klassiserande drag med tempelgavel och kolonner. En stor del av gravarna från förra sekelskiftet och tiden fram till 1950 har haft grusbädd, av vilket idag inget kvarstår. Ett par familjegravar har dock bevarat sin inramning. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. Detta tar sig sin mest renodlade form i kyrkogårdsarkitekt G V Walbergs utvidgning, vilken kan uppvisa några vårdar ritade av arkitekten själv. Mått, material och form på vårdarna är i det närmaste identiska. Opolerad grå är det material som använts. Grusbäddarna ersattes konsekvent av gräs. Många vårdar från 1960- och 70-talen har kors och bokstäver av koppar. Detta gravskick kan betraktas som ett uttryck för samtidens kollektivism och likheten inför Gud. De senaste tjugo åren har variationerna i form blivit större, men måtten är ungefär desamma. En spirande individualism tar sig uttryck i valet av färgrika, polerade stenar.

### Bårhus

Bårhuset från 1960 är ritat 1951 av arkitekt Johannes Dahl, Tranås, och har ett traditionellt formspråk med spritputsade, vita fasader och brant skiffertäckt sadeltak med kors på kula av koppar. Ingången på nordgaveln är framhävvd genom en finhuggen granitomfattning. De rundbågiga fönstren på långsidorna har på tidstypiskt vis tonat och blyinfattat antikglas. Den stilrena karaktären är väl bibehållen och kännetecknande för den förhärskande estetiken inom nordisk sakralarkitektur fram till och med 1950-talet.

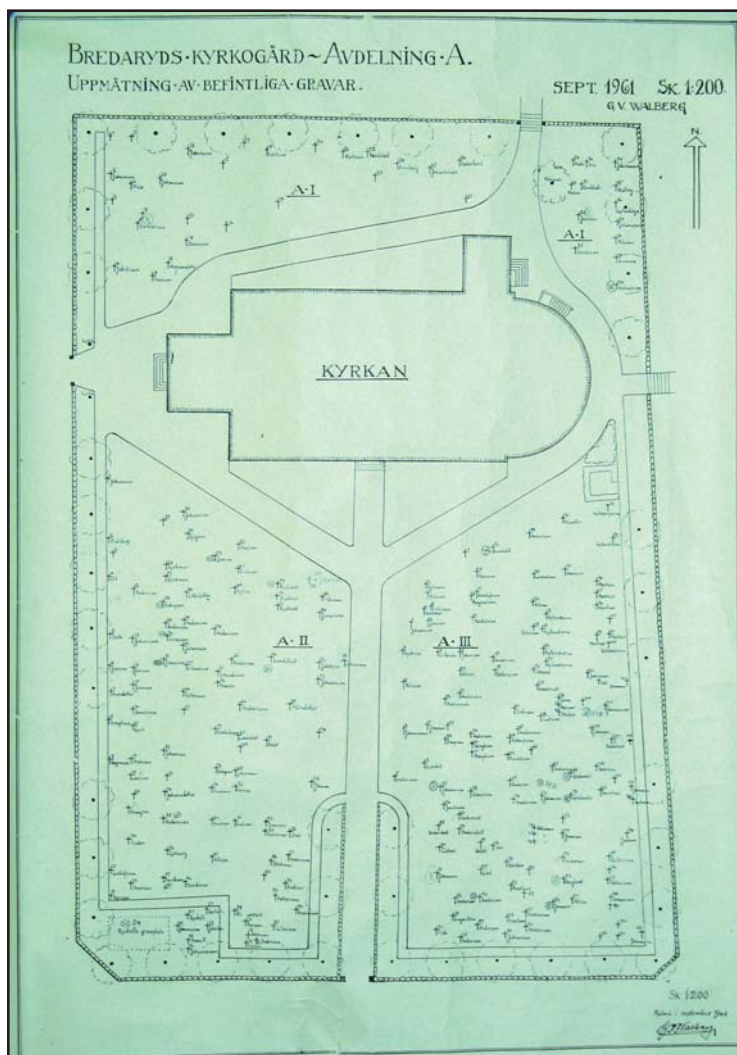


Typexempel på den vårdtyp som blev vanlig kring 1940, här från avd. B med klassiserande formspråk.



Bårhus från 1960.

## Beskrivning av enskilda kvarter



Uppmätning av avdelning A, utförd av G V Walberg 1961. Bredaryds församlings arkiv.

## Avdelning A

### Allmän karaktär

Avdelning A utgörs av den gamla kyrkogården och består av tre kvarter, I-III. Terrängen sluttar svagt åt söder och kyrkan ligger på krönet i norr med koret mot öster. Norr om kyrkan är ett mindre kvarter, I, längs med norra muren. Detta består av några glest utlagda, nord-sydliga gravrader med rygghäck, samt i kyrkogårdens nordöstra hörn av några tätt lagda, äldre gravar vända mot väster, under ett sorgeträd. Kvarter II och III skiljs åt av gången från södra ingången till kyrkans mittport. Gravarna är lagda i nord-sydliga, tämligen oregelbundna, rader och som regel med vårdar vända mot gången.





Kvarter A III med högresta äldre vårdar.

### Gravvårdstyper

Kyrkogårdens äldsta gravvårdar utgör två resta hållar av granit i nordvästra hörnet av kvarter I. Dessa är försedda med ristade kors, ett hjulkors och ett latinskt. Med stor sannolikhet stammar de från medeltiden. Kvarter I består annars huvudsakligen av låga vårdar från vår tid med inslag av äldre, mer fritt placerade vårdar av svart granit där endast ett exemplar har en mer högrest form. Några små plattor från tidigt 1900-tal skulle kunna indikera en nu försvunnen allmän linje. Ett helt annat vårdbestånd har kyrkogårdens nordöstra hörn där det finns en blandning av olika vårdtyper från 1878-1924. Äldst är ett gjutjärnskors. Bland de mer storskaliga vårdarna märks några bautastenar och en pelare med urna.

Kvarter II och III präglas helt av ett äldre vårdbestånd med rik variation i form och material. Antalet sentida vårdar är relativt litet. En stor del av vårdarna har högresta former, i några fall över 2 meter. Bautastenar och obelisker är vanliga typer och såväl svart som ljus granit förekommer, med övervikt för den förra. Intrycket är det av två utpräglade köpegravskvarter. Även många enklare vårdtyper förekommer, ofta resta över endast en person. Till de äldsta vårdarna hör flera av de 27 gjutjärnvårdar som står på ursprungliga platser i kvarteren. Dessa daterar sig från 1844-93 och är resta över såväl hemmansägare, nämndemän, kyrkovårdar och säteriägare som pigor och drängar. De är i form av kors – nyklassicistiskt strama och nygotiskt utsmyckade – och resta hållar med dekorativa krön. Större delen kan genom inskriptioner knytas till järnbruk i bygden, Häryd (ett sammansatt H och R) och Åminne (Å=e). Länets mest storskaliga gjutjärnsvård utgör det närmare tre meter höga monumentet på von Mentzerska släktgraven, gjutet vid Häryds bruk och rest vid mitten av 1800-talet. Formspråket



Två medeltida gravhällar i hörnet av A I.



Gjutjärnskors från Åminne bruk.





von Mentzerska gravan med en av landets största gjutjärnsvårdar, tillverkad vid Häryds bruk.

är nyklassicistiskt med kolonner och fronton. Till gravan hör även sex betydligt småskaligare vårdar från 1878-1937, bl.a. två med Thorvaldsenbiskvin "Natten". I anslutning till von Mentzerska gravan i nordöstra delen av III finns även två stora familjegravar tillhöriga släkten Kuylensstjärna med vårdar från 1851 till idag, mest framträdande är en stor bautasten från 1908 över överstelöjtnanten och riddaren Fredrik Kuylensstjärna med fru. Nämnade familjegravar har tidigare haft grusbädd med inramning som visat på vårdarnas inbördes samhörighet. Idag återstår bara två familjegravar med bibehållen inramning, dock med nu gräsbesädd yta. Den ena tillhör fabrikören August Lundell och är placerad vid gången. Dess höga bautasten från 1901 flankeras av cypresser och gravan inhägnas av ett detaljrikt gjutjärnsstaket med nygotiska former. Den Rydellska familjegraven från 1914 omges av pollare och kätting.



Fabrikör Lundells bautasten med cypresser och gjutjärnsstaket. Grusbädden nu gräsbesädd.

Flera vårdar på den gamla kyrkogården bär titlar som berättar om yrken och förtroendeposter i socknen. Vanligaste titlarna är hemmansägare och kyrkovärd. Många titlar är knutna till olika hantverk, somliga är anspråkslösa som t.ex. trotjänaren. På de adliga vårdarna rör det sig om militära titlar.

#### Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Gamla kyrkogården utgör en väl sammanhållen enhet, vilken präglas av ett rikt gravvårdsbestånd från 1800-talets andra och 1900-talets förra hälft. En stor del av dessa vårdar besitter var för sig ett högt kulturhistoriskt värde och som regel står de alla på ursprunglig plats. Det finns ett brett spektra av olika typer, från små enkla granitplattor till högresta obelisker och bautastener. Ett särskilt intresse tilldrager sig det relativt stora antalet bevarade gjutjärns-



Nedre delen av kvarter A II med påkostade gravvårdar.

vårdar, vilka är framställda vid järnbruken i Häryd och Åminne. Dessa representerar den allra tidigaste industriella framställningen av gravkonst. Framträdande är några stora familjegravar knutna till betydande personer i socknen under 1800-talet: von Mentzerska med en genom sin skala unik gjutjärnsvård, Kuylensstjernaska samt fabrikör Lundells bautasten med cypresser och omgärdande gjutjärnsstaket. Sistnämnda är vid sidan av en grav med pollare och kätting den enda gravinramning som bevarats. De är idag gräsbesådda men borde få tillbaka sin grusyta för att ge en bild av hur många gravar tidigare tedde sig. De många vårdarna med titel berättar om socknens sociala sammansättning under gången tid och förmedlar personhistoria. Vid eventuella nytillskott inom kvarter II och III bör kraven på god kvalitet vara högt ställda.

## Avdelning B

### Allmän karaktär

Avdelning B är anlagd 1919 med en kvadratisk plan. Rätvinkliga grusgångar delar in ytan i tre kvarter, I i sydväst, II i nordväst och III i öster. Gravarna ligger i nord-sydliga rader med vårdarna vända mot öster i I och II och mot väster i III.

### Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet spänner från 1920 till idag, men domineras av perioden 1920-1960. Det rör sig nästan uteslutande om den vårdtyp som blev vanlig under 1930-talet, låg och bred. Formspråket är ofta mer eller mindre klassiserande fram till och med 1950-talet för att sedan bli mer reducerat. Materialet utgörs som regel av svart



Vy från kyrktornet mot avdelning B.





Avdelning B med låga vårdar från mellan- och efterkrigstiden.



Typiska vårdar från 1940- och 50-talen.

eller ljus granit. Ett fåtal vårdar är av marmor, bl.a. ett par små kors på barngravar. Den svarta graniten dominerar fram till 1950-talet. Några enstaka vårdar har en mer individuell utformning med avseende på storlek, material eller dekor. En handfull vårdar är av äldre typ och mer högresta. Dessa är daterade till 1920-talet och finns främst i kvarter III. Gravläggningarna har skett i linje, mer eller mindre kronologiskt. Endast en liten andel är familjegravar. Ursprungligen hade många av gravarna grusbädd och stenram, av vilket idag inget har bevarats. Titlar är sparsamt förekommande och har oftast yrkesmässig koppling: lantbrukare, hemmansägare, kapten, konstnär, byggmästare, grundläggare, kommunalordförande, handlande, snickare, folkskollärare.

#### Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Avdelning B har idag en ordinär efterkrigstida prägel med rader av låga vårdar i gräskvarter. Detta är en vanlig karaktär bland svenska kyrkogårdar. Det kulturhistoriska värdet ligger främst hos enskilda vårdar, vilka genom ålder, titel eller utförande förmedlar konst-, lokal- eller personhistoria.





Västra delen av C med likartade vårdar, somliga ritade av kyrkogårdsarkitekt G V Walberg själv.

## Avdelning C

### Allmän karaktär

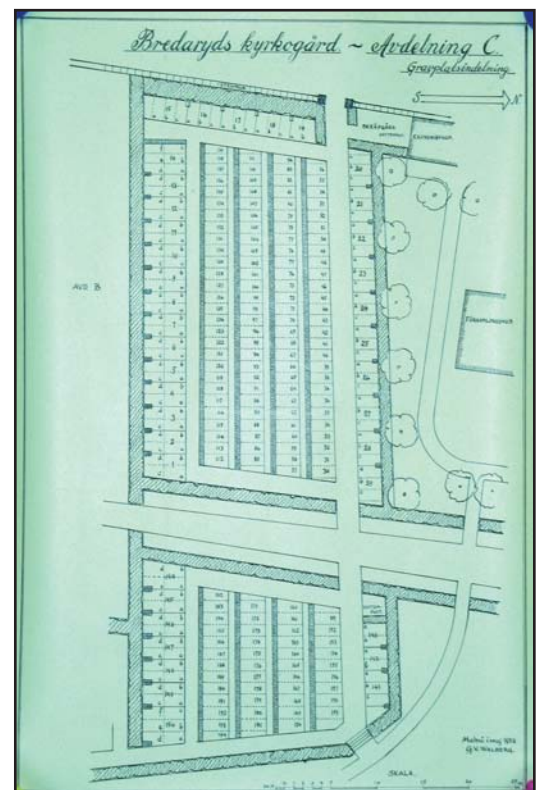
Avdelning C från 1957 består av två gravkvarter, ett större i väster och ett mindre i öster, åtskilda av en gång. Genom kvarterens norra del löper en öst-västlig gång som i sin förlängning ansluter till D. Gravarna ligger i öst-västliga rader med vårdarna vända mot norr (utom den nordligaste som är vänd mot söder och den öst-västliga gången). Häckar utlagda i räta vinklar inramar de båda kvarteren och skapar mindre rum.

### Gravvårdstyper

Vårdarna i det västra kvarteret daterar sig från 1957 – 65 och har enhetliga mått, något högre än breda. Genomgående materialet är opolerad grå granit. Formspråket är stramt och några av vårdtyperna är ritade av kyrkogårdsarkitekt G V Walberg, vilken även projekterat kyrkogårdsutvidgningen. Titlar förekommer i princip inte, inte heller familjegravar. Ortsnamn är däremot brukligt. I västra änden är en rad längs kyrkogårdsmuren med småskaliga, strama vårdar från 1960 – 82 på barngravar. Det östra kvarteret har än mer uniforma vårdar, alla har samma mått och reducerade formspråk med kors och bokstäver av koppar. De härrör alla från 1960-talets senare del.

### Kultuhistorisk bedömning och karaktär

Avdelning C har bevarat sin efterkrigstida karaktär från anläggandet 1957. Överlag är denna en vanlig företeelse på svenska kyrkogårdar, men sällan så konsekvent genomförd som här. Utmärkande är



Walbergs ritning till avd. C. Bredaryds församlings arkiv.



Uniforma 1970-talsvårdar.

gravraderna med i storlek och form enhetliga vårdar i opolerad ljus granit inom gräskvarter med häckar. Frånvaron av titlar förstärker intrycket av den kollektivism som kopplas samman med folkhemmet. Vårdarnas formspråk är modernistiskt reducerat och några typer är ritade av kyrkogårdsutvidgningens arkitekt G V Walberg, Malmö, vilka därigenom får ett särskilt kulturhistoriskt värde. I övrigt är det de övergripande strukturerna man bör slå vakt om och bibehålla de riktlinjer angående storlek och material på vårdarna som uppsattes av kyrkogårdsarkitekten.



Avdelning D, norra hälften.

## Avdelning D och E

### Allmän karaktär

Avdelning D längs kyrkogårdens östra sida har en utsträckt oregelbunden form och är svagt terrasserad mot raden av cypresser längs kyrkogårdsmuren, vilken är avdelning E. Gravarna är placerade i nord-sydliga rader med vårdarna vända mot öster. Inne i kvarteren löper raka kalkstensgångar. Tre granittrappor förbinder D med den högre liggande kyrkogården i väster.

### Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet utgörs av låga vårdar från 1970-talet till idag. Materialet är övervägande ljus granit och formspråket är överlag enkelt, men inte uniformt. Några av de yngre vårdarna är av avvikande, högpolerat stenmaterial, vilket kan ses som uttryck för ökande individualism på kyrkogården. Titlar och familjegravar förekommer inte.



### Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Avdelning D har en ordinär efterkrigstida prägel med rader av låga vårdar i gräsmatta. Detta är en vanlig företeelse på svenska kyrkogårdar. Det kulturhistoriska värdet ligger i de övergripande strukturerna. Cypressraden i E har ett värde som gränsmarkör och stämningsskapare.



Urnlunden F.

## Avdelning F och minneslund

### Allmän karaktär

Avdelning F utgörs av en kvadratisk, häckomgärdad urnlund från 1969. I mitten växer två sorgeträd, hängalmar, inom två små rektangulära gravkvarter. Gravarna är placerade i dessa och längs häckarna. Genom urnlunden och mellan dess gravkvarter löper rätvinkliga gångar av små kvadratiske kalkstensplattor. Väster om urnlunden, vid gamla kyrkogårdens stödmur har i sen tid ordnats en minneslund under en åldrig och stämningsskapande ek. Minneslunden utgörs av en enkel gräsmatta i vars ände sitter en stor natursten med inskription. Vid denna finns plats för blommor och parkbänk. Buskar bildar fond.

### Gravårdstyper

Gravvårdarna i urnlunden är småskaliga och daterar sig från 1976 till idag. Bland de yngre finns några små naturstenar av granit.

### Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Den stramt utformade urnlunden i avdelning F och minneslunden är uttryck för gravseden under slutet av 1900-talet. Den rika vegetationen ger en intim stämning som kontrasterar något mot den övriga kyrkogården.



Minneslund.





## Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Bredaryds kyrkogård har medeltida ursprung. Kyrkogården är kraftigt utvidgad under 1900-talet och den äldsta delen är mer eller mindre innesluten. Alla delarna är dock klart avgränsade genom murar, nivåskillnader och trädrader. Runt hela kyrkogården löper en fogad granitmur från 1961 med putsade grindstolpar.

Äldsta delen, avdelning A, har krönläget på den åsrand där kyrkogården är belägen. A:s rektangulära platå sluttar svagt åt söder och har kyrkan i norra delen. Genom stödmurar (nyligen försedda med välanpassat järnstaket), trädkrans och grusgångar har A karaktären av en traditionell landsbygdskyrkogård. Uppbyggnaden är från söder tämligen symmetrisk med två jämnstora kvarter framför kyrkan och ett mindre vid nordsidan. En allé kantar första delen av gången upp mot kyrkans mittport. Kvarteren söder om kyrkan uppvisar ett rikt bestånd av gravvårdar från 1800-talets andra hälft och 1900-talets förra. Det är ett brett spektra av olika typer, från småskaliga till högresta, somliga över två meter. Vårdarna är som regel vända mot mittgången och står på ett ålderdomligt ostrukturerat vis. Grusbäddar och grusgångar inom kvarteren är idag avlägsnade, vilket försvagat helhetsintrycket. Men större delen av vårdarna besitter i sig höga kulturhistoriska värden. Av särskilt intresse är de 28 gjutjärnsvårdar som kan knytas till bygdens järnbruk, Häryd och Åminne. Dessa representerar den första industriella framställningen av gravkonst. Framträdande inslag är några stora familjegravar. Kuylenstjerska och von Mentzerska vittnar om två av socknens gamla säterier. På den senare reser sig länets största gjutjärnsvård, tillverkad vid Häryd. Fabrikör Lundells grav berättar om industrialismens genombrott i socknen. Samtidigt är graven den ena av endast två som bevarat sin inramning. Dess resliga bautasten omges av ett konstrikt gjutjärnstaket. Graven är väl exponerad vid sidan av mittgången. Flera vårdar med titel förmedlar person- och lokalhistoria. Här finns såväl pigor och drängar som överstelöjtnanter och rusthållare gravlagda. Hemmansägare är vanligast, vilket speglar socknen som småbrukarbygd. Vid eventuella nytillskott i kvarteren bör en hög kvalitet eftersträvas. Kvarteret norr om kyrkan har ett fåtal äldre vårdar som kan tyda på en allmän linje och har i vår tid tagits i anspråk för nya gravsättningar. Två medeltida gravhällar, resta i nordvästra hörnet utgör omistliga historiska dokument. I kyrkogårdens nordöstra hörn står en grupp äldre gravvårdar invid ett sorgeträd, vilket ger en bild av det förra sekelskiftets kyrkogårdsideal.



Den första av utvidgningarna (B) skedde 1919 åt norr och utgör en något lägre liggande, närmast kvadratisk platå, avgränsad med trädkrans. Uppbyggnaden är stram och enkel med några få rätvinkliga

grusgångar. Vårdarna från mellan- och efterkrigstiden står i nord-sydliga rader och har överlag den låga profil som blev vanlig under 1930-talet. Genom att hela kvarteren lagts i gräs är karaktären idag efterkrigstida, en typisk utveckling bland länets kyrkogårdar. Det kulturhistoriska värdet ligger i den övergripande strukturen och enskilda vårdar med titel, hög ålder eller konstnärlig utformning. Övriga utvidgningen runt kyrkogårdens alla sidor projekterades av kyrkogårdsarkitekt G V Walberg, Malmö, och kom till utförande 1957–69. Det var dock bara avdelning C från 1957 (norr om B) som kom att utföras helt enligt arkitektens intentioner. Denna avdelning har en mycket helgjuten efterkrigstida karaktär med i hög grad uniforma vårdar av ljus, opolerad granit i rader inom gräskvarter med häckar. Titlar och familjegravar förekommer inte. Ett antal av vårdarna är ritade av arkitekten själv. Formspråket är stramt och reducerat i modernistisk anda. Gravarnas utformning kan ses som ett uttryck för folkhemmets kollektivistiska anda och likheten inför Gud. Avdelning C besitter höga gestaltningsmässiga värden och nya vårdar bör anpassas efter de befintliga. Ett stort kvarter sträcker sig längs kyrkogårdens östra sida, avdelning D. Gravvårdsbeståndet är sentida med vanlig låg profil. Några trappor förbinder detta kvarter med de högre liggande delarna i väster. Söder om A finns urn- och minneslund som speglar det sena 1900-talets gravsed. De båda kvarteren väster om A är outnyttjade (liksom en yta längst i norr) och bildar huvudentré till kyrkogården med allé och stramt bårhus från 1960 i traditionell utformning.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

### Att tänka på i förvaltning av kyrkogården

- Kyrkogårdens olika årsringar är klart avläsbara genom murar, trädkransar och nivåskillnader samt binds samman av några få huvudaxlar.
- Murar, grindstolpar, smidesgrindar, trädrader och grusgångar är viktiga delar av kyrkogårdens formgivning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats. Gjutjärnsvårdar skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Avdelning A:s rika bestånd av äldre vårdtyper med ovanligt många gjutjärnskors bevarade på ursprunglig plats.
- Avdelning C har en karaktäristiskt stramt, efterkrigstida utformning med gestaltningsmässiga värden.



## Referenser

### Arkiv

Bredaryds församlings arkiv  
 Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)  
 Lantmäteristyrelsens kartarkiv.  
 Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)  
 Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

### Tryckta källor

Hellman, Caroline. Västbo-krönika i ord och bild. Växjö 1944.  
 Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.  
 Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.  
 Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.  
 Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.  
 Kulturhistorisk utredning för Värnamo kommun. Jönköpings läns museum 1984.

## Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: . . . . . 336/05  
 Beställare: . . . . . Växjö stift  
 Fastighetsägare: . . . . . Bredaryds kyrkliga samfällighet  
 Rapportansvarig: . . . . . Robin Gullbrandsson  
 Foto: . . . . . Robin Gullbrandsson  
 Län: . . . . . Jönköpings län  
 Kommun: . . . . . Värnamo kommun  
 Socken: . . . . . Bredaryds socken  
 Fastighetsbeteckning: . . . . . Bredaryd Kyrkogården 1  
 Belägenhet: . . . . . Ekonomiska kartans blad Bredaryd 5D 8e 1988

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv